

Arvojen vallankumous 1960- ja 70-luvuilla: Mihin pyrittiin ja mitä jäi jäljelle

Lyhennelmä emeritusprofessori Kaarle Nordenstrengin esitelmästä

Vapaussodan ja Itsenäisyyden Lempäälän Seudun Perinneyhdistyksessä 6.10.2010

Suomessa todella tapahtui 60-luvulla arvojen vallankumous juuri niillä elämänalueilla, joita vanhempi kollegani Antti Eskola edellä kuvasi. Olen itse syntynyt 1941 ja elin tämän vallankumouksen keskellä vuonna 1960 ylioppilaaksi tullessa opiskelijana Helsingin yliopistossa. Takana oli lapsuus isänmaallisessa helsinkiläiskodissa ja 50-luku paremman väen Munkkiniemen Yhteiskoulussa, jonka rehtorina oli Kokoomuksen puheenjohtaja. Muistan 60-lukua edeltävän ajan sellaisena joksi sen myös historian tutkimus hahmottaa: sodanjälkeisestä pula-ajasta etenevästä taloudellisena kasvuna ja kovana poliittisena pelinä mutta kuitenkin viime kädessä yhteiskuntarauhana; kulttuurivirtauksina mutta ylisummaan konservatiivisena henkisenä ilmastona, jonka ylläpitämiseen itsekkin osallistuin Suomen Yleisradion nuorten ohjelmien avustajana. Talouden rakenteissa siirryttiin maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan, mutta arvot ja asenteet laahasivat perässä. Maassa vallitsi 60-luvulle tultaessa konservatiivinen asenneilmasto, jota voi hyvällä syyllä luonnehtia pysähtyneeksi. Myöhemmin siitä puhuttiin käsitteellä ”porvarillinen hegemonia”.

Se oli kuitenkin tuomittu murtumaan. Elinkeinoelämän ja väestön rakennemuutos maaltamuuttoineen kaikkineen pakotti myös hengenelämän uuteen asentoon. Minulle itselleni signaaleja uudesta ajasta oli Linkolan pamfletti, joka tuli kotini postiluukusta kaikille kevään 1960 ylioppilaille suunnattuna, mutta jonka äitini takavarikoi siivottomana pyhäinhäväistyksenä. Muistan myös Veronika Pimenoffin paneelissa Ostrobotnialla todistamassa seksuaalisen vapautuksen sanomaa. Itse olin kuitenkin sivustaseuraaja ja 50-luku jatkui omassa sielunmaisemassani 60-luvun puoliväliin, yli hum.kand-tutkinnon ja armeijan ajan Ilmavoimien viestissä ja RUK:ssa. Edes siirtymiseni Tampereelle Yhteiskunnallisen Korkeakoulun assistentiksi lehdistö- ja tiedotusoppiin ei vienyt minua aktiiviseen etujoukkoon, jonka nimiä olivat mm. Parnassoon kirjoittava Hannu Taanila ja Ydin-lehden perustajiin kuuluva Pekka Peltola. Vasta kokemukseni Yhdysvaltain yliopistomaailmasta rotulevottomuuksien ja Vietnamin sodan keskellä syksyllä 1966 ajoivat minut radikalismien raiteille, jolla sitten jatkoin Reporadiossa vuosina 1967-70.

Olen kuvannut tätä vaihetta omassa kehityksessäni ja samalla suomalaisen yhteiskunnan arvomuutoksessa artikkelissani ”Inkeri ja minä 1960-luvun henkisessä ilmastossa. Ajatuksia liberalismista ja radikalismista”, jonka kirjoitin rikosoikeuden emeritaprofessori Inkeri Anttilan juhlakirjaan neljätoista vuotta sitten. Huomaan että tuo teksti sopii hyvin myös tähän tilaisuuteen.

Omassa kehityksessäni oli keskeistä yksilöpsykologisen maailmankuvan korvautuminen yhteiskunnallisella. Tätä muutosta tuki 60-luvun puolivälistä tiivistynyt henkinen ilmasto, mutta eniten siihen vaikuttivat henkilökohtaiset kokemukset Reporadiosta, missä politiikka vyöryi päälle. Toinen tärkeä vaikutin oli Pohjoismaisen Kesäakatemian vapaaehtoisin piireihin, missä tapasin monia yhteiskunnan uudistajia. Inkeri Anttilaan tutustuin tehdessäni hänen perheestään suorana lähetetyn tv-ohjelman, minkä jälkeen päädyin hänen ystäväpiiriinsä, johon kuului monia edistysmielisiä oikeustieteilijöitä ja maan johtavia juristeja.

Olin siis vahvasti mukana 60-luvun kuohunnassa ja voin henkilökohtaisesti todistaa, miten arvojen vallankumous eteni erityisesti vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen kun maassa oli vasemmistoenemmistö. Vuonna 1968 laaja muutosvoimien rintama alkoi jakaantua Vanhan valtauksen, Tšekkoslovakian tapahtumien ja kansanrintamahallituksen kokemusten myötä. Siihen saakka voitiin puhua yleisedistyksellisyydestä, joka tuki sekä yhden asian liikkeliä että peruskoulu-uudistuksen tapaisia poliittisia projekteja. Tuossa yleisedistyksellisessä muutoksen rintamassa liberaali oli radikaali ja päinvastoin.

60-luvun lopulla nuorison politisoituminen eteni sitten kohti puoluepolitiikkaa, jolloin yleisdemokraattinen rintama sijoittui lähinnä SKDL:n liepeille. Minä löysin itseni jälkimmäisestä, vaikka puoluekytkentää en koskaan ottanut; olin ”sit.vas”. Siellä oli radikaalien koti ja liberaalit taas ryhmittivät poliittiseen keskustaan.

Huomattakoon, että ulkopoliitikalla ja Neuvostoliitolla ei tässä 60-luvun henkisen ilmaston muutoksessa ollut suurempaa osuutta. Vaikutus oli epäsuoraa ja ilmeni yhtäältä sisäpolitiikassamme, jossa Maalaisliitto-Keskustapuolue ja SKP pelasivat Moskovan-kortilla, ja toisaalta kuvassamme maailmannäyttämöstä, jolla Neuvostoliitto tuki kolmannen maailman ”imperialisminvastaisia voimia”. Meillä tällä hetkellä muodissa oleva päivittely suomettumisen kauheudesta on harhaanjohtavaa, koska se peittää alleen 60- ja 70-lukujen todelliset, sisäsyntyiset tekijät.

Noina vuosina tapahtunut muutos niin tosielämässä kuin arvomaailmassa oli syvälle käyvä ja moninainen – todellinen vallankumous. Se näkyi keskioluen vapauttamisessa ja ehkäisy pillereiden käyttöönotossa, mutta ennen muuta koululaitoksessa, kirjallisuudessa, teatterissa ja muissa taiteissa. Kuten kirjallisuuden tutkija, kollega Juhani Niemi Tampereen yliopistosta on todennut, ”60-luku oli runsaudensarvi, suomalaisessa kulttuurissa ensimmäinen pluralistinen vuosikymmen”. Se oli todella vapaamielistä ja keskustelevaa aikaa, mistä on muistutuksena vaikkapa pamflettikirja ”Miksi ei EEC:hen?” Monipuolisuus ja moniarvoisuus eli henkisen ilmaston rikkaus on minusta keskeisintä siinä perinnössä, jonka 60-luku jätti.

Mitä tästä kaikesta on jäänyt jäljelle? Paljonkin, peruskoulusta yleiseen vapaamielisyyteen verrattuna siihen, mikä oli 50-luvun asenneilmasto. Yksiarvoisuus valtioideologianana on lopullisesti mennyttä ja moniarvoisuus on tullut jäädäkseen. Mutta keskustelukulttuuri on taantunut: intensiivisen debatin tilalle on tullut vaikenemistä tai ohipuhumista. Vaikka verkon piti avata uusi demokraattinen keskustelukanava, siitä on paljolti tullut vihapuheen ja herjanheiton reservaatti.

Demokratiakehitys on muutenki pysähtynyt ja jopa peruuttanut 60- ja 70-luvulla saavutetuista asemista. Nyt on tapana alistua vastaan panematta globaaleille markkinavoimille eikä kukaan enää murehdi demokratian marssista läpi instituutioiden. Hallituksella oli kyllä demokratiapoliittinen ohjelma, mutta se on jäänyt kuolleeksi kirjaimiksi.

Kymmenen vuotta sitten Helsingin yliopiston sosiologikollega tokaisi minulle muisteluillan päätteeksi: ”Kalle, me muutimme Suomen!” Meidän ikäluokkamme oli todella mukana vallankumouksessa, mutta varmaan enemmän virran vietävinä kuin sen ohjaajina. Paljon on jäänyt jäljelle, mutta paljon jäi tehtävää jälkipolvillekin. 1960-luvun perinnöstä riittää ammennettavaa vielä moneen lähtöön.